

LA DONA ALS TEXTOS DE LLULL

Ja deia Lola Badia l'any 1981 que el tema de la dona en la literatura catalana medieval oferia un camp immens, encara per treballar. Ella hi va fer una primera aproximació amb el seu article sobre els personatges d'Aloma i Natana.¹ El 83, dos anys més tard, surt el treball d'Armand Llinarès en una obra col·lectiva². Hem de celebrar, doncs, que ja comencen a aparèixer anàlisis d'aquest terreny i, en concret, de la dona als textos de Lull.

A causa, però, de la immensitat de l'obra lul·liana, aquests treballs apunten només l'inici de la possible recerca i, en oferir-nos-en una primera aproximació, un primer esbós del tema, presenten a la nostra consideració més interrogants que no respostes. De tota manera, els dos textos coincideixen en una mateixa conclusió: el tractament atípic, dins el seu context històric i literari, de la dona en Lull.

El text de Llinarès que ens ocupa s'inicia constatant com per a l'autor mallorquí no hi ha uniformitat en el tracte femení: a la seua obra trobem des de la vulgar *fembra* a la *dona* (senyora), passant per la *donzella*, la *muller* (esposa), la *mare* i la *regina*. La utilització d'un o altre terme vindrà determinada per les referències diverses que donen suport als quatre apartats de l'article:

¹ Lola Badia, "A propòsit dels models literaris lul·lians de la dona: Natana i Aloma", *Estudi general* (Revista del Col·legi Universitari de Girona) II (1981), 23-28.

² Armand Llinarès, "La femme chez Raymond Lulle", al llibre *La femme dans la pensée espagnole* (Paris, 1983), 23-37.

- a) L'experiència que té Llull de les dones.
- b) Els personatges de les seues novel·les.
- c) Les al·legories de forma femenina.
- d) La Mare de Déu.

Sota el primer epígraf, Llinarès ens remet a les confessions lul·lianes contingudes al *Llibre de contemplació*, sobre la seua vida abans de la conversió i la seua especial propensió a la luxúria³. És curiós de constatar com en aquestes declaracions Llull no responsabilitza dels seus pecats les dones que ha conegut, en una època en què és un lloc comú parlar de la culpa femenina en la caiguda del baró (¿no va recórrer ja Adam a aquesta excusa?). ¿Obeeix aquesta actitud a un gest de cortesia? De cortesia, res; el nostre autor, des de la seua conversió, abandona de manera absoluta i definitiva la filosofia implícita en els models literaris profans. Més aviat haurem de considerar que aquestes confessions responen a la voluntat sincera de Llull de no defugir la total responsabilització per la seua anterior vida de pecat.

El que més arriba a dir sobre la intervenció femenina és que “la bellea de les fembres és estada pestilència i tribulació a mos ulls, car per la bellea de les fembres som estat oblidós de la vostra gran bonea e de la bellea de les vostres obres.” Fàcilment s’hi observa un capgirament de sentit del topos poètic que considera que l’amor entra pels sentits corporals, i fonamentalment la bellea a través dels ulls⁴.

Si bé Llull ens dóna una mostra més de consideració cap a les dones inculpant els joglars com a mitjancers en les relacions amoroses corteses (fóra interessant d’aprofundir en aquest possible paper alcavot), no per això hem de creure que el nostre autor salva tot el col·lectiu femení; en quant que per a ell no són totes iguals, n’hi troba de bones i de dolentes. Llinarès ens aporta una mostra de la caracterització de les dolentes —sempre al *Llibre de contemplació*—, que Llull construeix a partir d’un tòpic clàssic als textos misògins: els afaits femenins, dissimuladors del color natural que Déu ha donat a la dona, i, per tant, condemnables.

Llinarès inclou també dins aquest apartat —experiència lul·liana amb les dones— la caracterització d’una sèrie de tipus femenins dins els exemples apareguts a diverses obres. L’autor de l’article pensa que aquests personatges il·lustren també sobre la “comprensió” per part de Llull del sexe femení, i la disculpa de les seues debilitats. Però crec que va massa lluny

³ Llinarès ens en dóna uns quants exemples, però és una llàstima que no hi apareguen les referències en la llengua original dels textos. Sobre la luxúria al *Llibre de contemplació* es pot consultar també la mostra que ofereix Lola Badia a la nota 2 de l’article esmentat.

⁴ Això mateix ho podem veure als seus *Proverbis*. El gènere proverbial sempre conté al·lusions variades a la perillositat de la dona; Llull s’hi limitarà a comentar que l’home ha de fugir de la contemplació de la bellea femenina.

en voler extreure conclusions generals d'aquests personatges que són purament anecdòtics. ¿Se'n pot treure una opinió general d'uns caràcters que tenen en la narració una funcionalitat puntual, que depenen del context? Llinarès diu ...“la liberté de la femme, dans ce domaine [la “libération sexuelle”] apparaît chez Lulle plus grande que celle de l'homme” (p. 26). Ara bé, ¿com podia un home del segle XIII considerar que la dona devia tenir, no ja igual llibertat sexual que el baró (cosa que en si semblaria difícil de creure), sinó encara més? Potser Llull, per la seua experiència directa de la vida “mundana” (a la qual molts altres moralistes no tindrien accés, o bé coneixerien superficialment), sabés advertir les circumstàncies que portaven la dona a sucumbir a la luxúria —mitjancers eficaços, necessitat de diners...—, i aleshores per aquest motiu no la fa única responsable, però no veig que per això li pugua perdonar i fins i tot justificar les caigudes. Les actituds i opinions de la “vella luxuriosa”, de la “folla fembra” que necessita diners, etc., no tenen per què coincidir en res amb les creences del propi autor. En paraules de Lola Badia, “difícilment, però, podríem entreveure en figures com aquestes models femenins; la seva funcionalitat immediata els treu qualsevol altra possible dimensió”⁵.

Una altra cosa ben diferent són els comentaris que el mateix Llull fa directament o a través d'una figura exemplar (un ermità, per exemple), sobre aspectes referents a les dones. Així, la idea que l'ociositat femenina porta a mals pensaments i, com a conseqüència, a males accions —ací comentada a propòsit d'Aloma (p. 29)—, que també és un topos present als tractats sobre educació femenina. Sens dubte, aquest concepte es pot relacionar amb l'anècdota de l'*Arbre de ciència* sobre com l'acèdia es manifesta en les dones nobles (les més desfeinades) en forma de luxúria (p. 26).

L'opinió de com entre l'enveja i la luxúria l'home mostra una major preferència per la primera i la dona per la segona, és una nova mostra de l'originalitat de Llull, ja que generalment els textos morals que tracten de la dona no li solen reconèixer menor propensió a cap dels vicis: ella els té tots. També són singulars els motius que, per al nostre autor, justifiquen aquell fet; primer, que “aucune femme ne recherche l'argent autant qu'un homme”, amb la qual cosa contradiu el tòpic de l'avarícia femenina, i segon, que “toute volonté contrainte desire être libre” (pp. 26-27). Aquesta darrera afirmació referida a la dona és encara més sorprenent que la primera: un dels arguments més emprats per la literatura misògina, des de l'època clàssica, per demostrar la inconsistència del caràcter femení en general, és l'afirmació que les dones sempre volen portar la contrària perquè sí. L'afirmació lul·liana canvia el sentit de l'actitud, significant-hi el desig de llibertat. Hem d'agrair a Llinarès que ens haja mostrat aquesta opinió lul·liana realment insòlita a la seua època.

⁵ Lola Badia, ob. cit., p. 25.

Respecte a l'apartat dedicat als personatges femenins més importants de les narracions, Aloma i Natana, poc tenim a comentar sobre les observacions de Llinarès: efectivament, representen l'ideal femení de mare i esposa, la primera, i de religiosa, la segona. En tot cas, hauríem d'afegir-ne les anotacions de Lola Badia sobre el fet que no són dones passives, sinó plenament actives, valentes i combatives quan cal, capaces d'entendre "raons subtils" i de discursejar amb habilitat, fet si no insòlit, almenys estrany. De tota manera, Llull no pot prescindir de la tradicional associació patristica home-racionalitat, dona-emotivitat, cosa que fa que actualment puguem comprendre millor la psicologia de Natana que la del fredíssim Blanquerna.⁶

Respecte a l'apartat següent, les al·legories de forma femenina, el tema es complica molt més. Els personatges femenins de les virtuts, per exemple, ¿són virtuosos perquè apareixen en forma de dona, o perquè encarnen precisament les virtuts? La figura masculina o femenina de l'abstracció, em sembla, no pot tenir una motivació més essencial que la morfologia lingüística: si el concepte s'expressa en femení, serà femenina, i si en masculí, masculina (recordem, per exemple, com Blanquerna troba dues dames, Fe i Veritat, que es dirigeixen a veure el seu germà Enteniment, home per tant.) Una altra cosa, això sí, és que Llull en parle amb una delicadesa fruit de la seua experiència trobadoresca anterior. Perquè aquestes abstraccions femenines de vegades són presentades com a donzelles (les tres facultats de l'ànima), però generalment s'hi tracta de senyores, "domnes".

Quin motiu s'amaga rere la propensió de Llull a personalitzar tan sovint en dones diversos conceptes abstractes? La justificació de Llinarès és temptadora, sobretot a propòsit de la figura de Filosofia d'Amor: "Qui, mieux qu'une femme, pourrait personifier cette philosophie, cette sagesse?" (p. 35) I més si tenim en compte que, com hem dit, dona i emotivitat són una mateixa cosa per als medievals. Però recordem que Filosofia de Saber, que representa la racionalitat sense amor, també és dona! Malauradament no tenim proves suficients per pensar que, per a Llull, "mieux encore et plus que l'homme, pourrait-on dire, elle est avant tout une âme." ¿Serà simplement aquesta presència femenina encarnant l'abstracció, un mitjà més del nostre autor per amenitzar el seu discurs teòric?

Respecte al darrer apartat, referent a la Mare de Déu, cap sorpresa: ella ocupa el lloc que, en l'anterior vida mundana, corresponia a les dames que Llull havia conegut. És la destinatària de multitud de poemes que conserven l'estructura i llocs comuns (la natura marc de l'amor, l'excepcionalitat de l'estimada, fins i tot el tema de l'alba...) dels referents trobado-

⁶ Lola Badia, ob. cit., pp. 23, i 25-28.

rescos en els quals devia tenir bona pràctica Llull. No podia ser menys: si els trobadors contemporanis –com Cerverí de Girona– dedicaven trobes a Maria, per què no ell?

En conclusió, l'article de Llinarès ve a ajudar-nos a veure, una volta més, l'original punt de vista lul·lià. És cert que l'autor mallorquí accepta una certa quantitat de topoi presents a la literatura misògina cristiana: la luxúria femenina, la malignitat dels afaits, la idea que la dona no ha d'estar ociosa... Però també en contradiu clarament d'altres, com l'enveja i l'avarícia femenines, la idea que la dona no ha de tenir cap poder de decisió (Aloma és una administradora modèlica de sa casa), i, sobretot, la volubilitat femenina, explicada com la rebel·lió d'un ésser oprimít.

R. CANTAVELLA

C/ Menéndez y Pelayo, 41A-9
46010 València